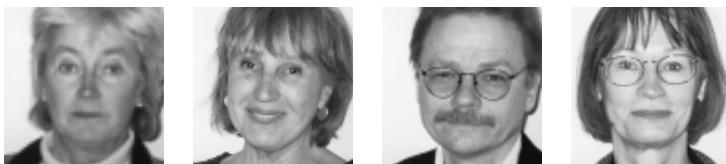

PERSPEKTIV

BARBRO BURSELL, överintendent på Livrustkammaren, samtalsledare

KATARINA DUNÉR, fil. kand. och TV-producent

BO PERSSON, fil. dr., studierektor och universitetslektor vid Stockholms universitet

AGNETA STARK, ekon. dr., professor i genusforskning vid Linköpings universitet

Vad kan historien lära oss?

Den 11 maj 1999 träffades ett litet sällskap på Livrustkammaren i Stockholm. Deltagarna i sällskapet var inbjudna för att samtala kring olika frågor som berör vårt förhållande till kulturarv och historia, men också för att diskutera museernas roll som samhällets minnesbanker och deras uppdrag att förmedla kunskap och upplevelser om historien.

Samtalet leddes av Barbro Bursell, överintendent på Livrustkammaren. Övriga deltagare var Katarina Dunér, fil. kand. och TV-producent, Bo Persson, fil. dr., studierektor och universitetslektor vid Stockholms universitet samt Agneta Stark, ekon. dr., professor i genusforskning vid Linköpings universitet.

Barbro Bursell säger inledningsvis att hon ser människors tillgång till historien som en demokratisk rättighet. Då avser hon dels rätten att få sin tid och sin kultur bevarad genom den dokumentation som görs av museer och arkiv, dels att denna historia i hela sin mångfald ska vara tillgänglig för alla. Frågan är principiellt viktig och den väcker i sin tur flera. Eftersom man inte kan spara allt, måste ett urval göras. Det som museerna väljer att bevara blir en del av det framtida kulturarvet, men det som väljs bort kommer lätt att glömmas bort. Vad vill vi ska bli kulturarv och vem ska besluta om vad som ska sparas för framtiden?

Ett annat frågebatteri gäller vad vi kan lära oss av historien. Barbro Bursell vill se historiekunnandet som ett hjälpmedel, med vilket vi kan orientera oss i tillvaron, förstå varför samhället ser ut som det gör och varför det blev som det blev. Med sådan kunskap följer i bästa fall trygghet, förståelse för det som verkar främmande i vår egen samtid och insikten att vi faktiskt kan påverka vår framtid.

– Är vi historielösa? frågar hon sig. Vad får den successiva nedtrappningen av historia i skolan för konsekvenser? Man brukar säga att historielösa männi-

skor är lätta att manipulera och att de lätt kan bli farliga. Det gäller ju bland annat att känna igen ondskan när den dyker upp och förstå vart den kan leda. Hon hänvisar till den svenska kulturministern som sagt att ”ett demokratiskt samhälle måste ha ett pluralistiskt och öppet förhållande till sin egen historia för att kunna utvecklas. Att bekämpa fördomar, sprida kunskap och främja en öppen dialog och ett fritt utbyte av idéer är en viktig uppgift för våra museer.”

Jag tror att museerna har en unik möjlighet att förmedla sådan kunskap genom att de kan göra historien levande, säger Barbro Bursell. Med museiföremålens hjälp kan man rekonstruera historien, så att besökarna får ”återuppleva” olika tider och kulturer. En viktig fråga är hur museerna ska kunna fördjupa sitt samarbete med skolan, så att barn och ungdomar finner vägen till museerna lättare än de gör i dag. Museerna har en nyckel till framtiden och det samhälle som kommande generationer ska bygga.

Den byggda miljön spelar också en viktig roll när det gäller historia och kulturarv. Ett samhälle sänder ut betydelsefulla signaler genom sin kulturmiljövård; hur man tar hand om gamla byggnader, vad man bevarar respektive river ner.

Jag som själv är uppvuxen i en historiskt laddad miljö, ett klassiskt gammalt brukssamhälle, har ofta undrat hur den fysiska omgivningen egentligen påverkar människor, säger Barbro Bursell. Det som minner den ena om fornstora dagar är för den andra kanske en påminnelse om underlägsenhet och social misär.

Vägen till historien...

– Jag är uppvuxen med föräldrar som alltid berättade för oss barn om hur det var när de var små, inleder Barbro Bursell sin berättelse om bakgrunden till sitt eget historieintresse. Alla söndagsmiddagar man satt och såg på porträtten på väggen medan mamma och pappa berättade, för mig var det alltid det bästa som fanns. Jag tror att det är så mitt historieintresse har vuxit fram. Jag har sett det som någonting oerhört värdefullt, det som jag har fått med mig.

Min pappa var bruksdisponent och vi fick sitta på första bänken i kyrkan varenda söndag. Vi var ju tvungna att gå, om inte annat för att visa prästen. Men jag är alltså uppvuxen på historieberättande, av mormor och farmor och allesammans. Livet ute på landsbygden på 50-talet när jag växte upp, känns i dag som den gamla världen på 1800-talet; vi såg isdösar och hästvandringar och saker som många människor i dag inte har en aning om. Jag har en rikedom med all denna historia i bagaget.

Barbro Bursell berättar vidare att hon fått sin fostran till museiman på Nordiska museet efter studier i Uppsala. När hon sedan kom till Livrustkammaren

fick hon byta perspektiv; Livrustkammaren speglar ju Sveriges kungliga historia. Hon är också chef för Skokloster och Hallwylska Museet, så det är de högre samhällsklassernas historia hon nu värnar om.

– I min forskning har jag däremot hållit på med industriarbetare, konstaterar hon. Jag skrev min avhandling om smeder vid ett bruk uppe i Bergslagen och sedan skrev jag nästa större arbete om anläggningsarbetare, vattenrallare.

SOCIAL REDOVISNING

– Jag började läsa juridik efter studentexamen, säger Agneta Stark. Men jag ville se hur juridiken såg ut inuti; varför det fanns vissa lagar, medan andra områden var mycket mindre reglerade? Så jag läste ekonomi och disputerade i social redovisning; hur man kan redovisa ett företags verksamhet för annat än enbart kapitalägarna.

Ett företag vi studerade var Nyby Bruk, fortsätter hon, ett stålverk utanför Eskilstuna, där vi träffade alla industriarbetarna i samband med en skriftlig enkät om arbetsmiljö. Att fysiskt se hur många av dem som fyllde i enkäten som saknade fingrar eller delar av fingrar lärde mig mycket. Stålverket arbetade med skrot och på vintern fanns snö kvar i skrotet, så när det hettades upp uppstod explosioner. Fönstren var hängda i gångjärn i överkanten så att de skulle blåsa upp utan att gå sönder vid sådana explosioner. Men en del av arbetarna fick nervproblem efter sådana händelser.

LIVSHISTORIA GER HISTORIEINTRESSE

– Mitt intresse för historia finns djupt i min egen livshistoria, berättar Katarina Dunér. Jag kan inte skilja dem åt. Jag har levt i 1900-talets historia och jag har direkt kontakt med det senare 1800-talet.

Jag föddes i en prästgård i en liten socken i Småland, ett rödmålat timmerhus i två våningar med mangelbod och duvslag, utedass och en pump på gården. Längre upp i skogen låg torpen och längs byvägen de stora bondgårdarna. Över fälten skymtade pappers bruket med direktörens gulmålade villa och arbetarnas rödfärgade flerfamiljslängor och där bakom vita herrgården. Tog man sedan vägen till vänster nere vid vägkorset kom man förbi chaufförens och symaskinsförsäljarens funkishus, förbi leksaksfabriken och Folkets park fram till bakelitfabriken, smidesfabriken och järnvägsstationen. Mellan dessa låg lantbruken och som en samlande punkt: kyrkan, den enda byggnaden i sten.

Här satt jag varje söndag tillsammans med hela familjen på andra raden framifrån, minns Katarina Dunér. Efteråt var det kyrkkaffe, schack med pappa före middagen och högläsning ur någon historisk roman efter middagen. Livet

utanför var lika tydligt – ett samhälle med lag och ordning och klar hierarki. Överst stod chefen för pappersbruket, underst pappersarbeterskan ensam med sex barn.

Som prästbarn kom jag att ha tillträde till alla hem och miljöer, jag såg och samlade ögonblicksbilder av översitteri och förtryck, av underkastelser och slarvigheter, av rädslor och avogheter, men också strimmor av hopp i det framväxande folkhemmet. Jag lärde mig avläsa ett hems ekonomi och standard genom lukten. Ett nyrikt hem luktar läder, ett herrgårdsmöblemang luktar lavendel, ett fattigt hem luktar gammalt vatten och en bondgård luktar bröd. Vad man ser och hör och luktar som barn blir avgörande för den uppfattning av historien och tolkningen av historien man gör som vuxen.

Katarina Dunér anser att det har tagit henne tid att förstå; att få ihop pusselbitarna från barndomens 1800-talsvärld och hennes livstids strävan mot det nya, det moderna, det vita, det effektiva, det funktionella...

– Det hände mig någonting mitt i studierna av Rafael och Tessin, fortsätter hon sin berättelse. Det var utställningen H55 i Helsingborg sommaren 1955. Fanns det en sådan värld – också – så ljus och lätt, fylld av glas och keramik och stålblanka möbler, av klätterträd mitt i vardagsrummet, av bomullsöverdrag och prefabricerade små hem. Här fanns trafikskola för barn och matbespisning för barn, här fanns mjölk i tetrapak och färgsammanställningar som tidigare varit omöjliga, som grönt och blått, orange och lila.

Solen lyste och den stora världen i Europa stod öppen. Modernismen gjorde allt möjligt och jag har sedan dess ställt in mig på att ta emot de nya idéerna, innovationerna, möjligheterna i framtiden.

LÅNG KONTAKT BAKÅT

– Jag är historiker på universitetet här i Stockholm och har som alla historiker intresserat mig för mig själv, inleder Bo Persson sin berättelse om ursprunget till sitt historieintresse.

Jag har framför allt sysslat med svensk skogsbygd, eftersom min egen historia finns i Mellannorrland. Jag disputerade i början av 90-talet på en avhandling om skogsarbetare och skogsbolagen under tjugotalet.

Jag har alltid varit intresserad av historia, varför vet jag inte riktigt. Ibland tror jag att det är för att jag hade gamla föräldrar och det gjorde att jag har en lång kontakt bakåt i tiden inom några få generationer; min farmor var född i början av 1870-talet. Till saken hör också att jag är uppvuxen i Mellannorrland, i skogsbygden som alltid varit lite efter, så det var lite ålderdomligt.

Vems historia ska bevaras?

Agneta Stark beskriver sig själv som ekonom i ett ideologimuseum.

– Ekonomisk teori är ett par hundra år gammal och kom som en stor omvälvning, förklarar hon. Den nya tanken på 1700-talet var att folk inte skulle vara arvtagare till gamla vanor, de skulle fatta målinriktade beslut. Man bryter upp ur skråtänkandet och framhåller konkurrens; det är rätt att bli rikare, det är rätt att förhäva sig.

Det är en oerhörd tankeomvandling och jag undrar om vi inte i slutet av det här millenniet ännu sysslar med den tankeomvälvningen – precis hur mycket ska man förhäva sig för att det ska vara alldeles rätt? Inkomstskillnaderna ökar, skillnaderna i levnadsvillkor ökar.

Jag tillhör ett skrå, ekonomskrået, som har tagit den plats läkarna hade på trettioalet och prästerna för tvåhundra år sedan, fortsätter hon. Hur länge ska barnen gå i skolan? Hur stora ska barngrupperna vara? Ska vi ha några museer? Kan vi inte värdera kulturarvet i pengar och räkna ut avkastning på det, så att museerna får lite pengar? Det är en egendomlig dröm om ekonomiska redskap, som ska fixa allting åt alla. Låt ekonomerna bestämma hur vi ska diskutera och hur vi ska tänka. Det här är ju fasansfullt fel.

ALLTID TVÅ PERSPEKTIV PÅ HISTORIEBERÄTTELSENA

– Jag bor i Stockholm mellan Maria kyrka och van der Nootska Palatset, berättar hon vidare. I närheten, långt innan Mariatorget fanns, hade jag en anmoder som var registrerad som tobaksodlerska på 1790-talet. Min mormor, som föddes 1880, är uppvuxen på en gård med vagnslider och hästar på Kruk-makargatan. Mormor berättade att när hon som barn låg och skulle somna, hörde hon Maria kyrka slå. När jag ligger och ska sova, hör jag Maria kyrka slå på precis samma sätt.

Min farfar var arkitekt och hörde till de första som intresserade sig för Gamla Stan redan på 1910-talet när stadsdelen var väldigt fattig och ansågs ointressant och ful av många. Han var en ung, radikal och utfattig fiskarson från Hudiksvall, som av ren begåvning fick fortsätta i skolan. Han tog sig så småningom till Stockholm och gick Tekniska Högskolan och Konstakademien och var en av de unga som ritade den nya staden. Farfar ritade Chinabiografen – han hade varit i Kina – och Östra Station. Min far, arkitekt Erik Stark, har också arbetat mycket med husen i Gamla Stan.

På Operan här på andra sidan vattnet jobbade min farmor. Hon plockades upp i sexårsåldern av en dåtida talangscout, för att hon var så söt och togs in i balett-

elevskolan. De där små balettråttorna ställdes på tåspets långt innan skelettet var klart och kroppen mogen, och de blev ohyggligt slitna.

Jag går dagligen omkring i min egen historia, säger Agneta Stark. Det har vaccinerat mig mot konstnärsromantik och ”förr i världen” och ”när det var fint”. Det fanns hela tiden minst två perspektiv på berättelserna.

Jag lärde mig läsa när jag var fyra år och var väldigt intresserad av historia, så jag läste Grimbergs Världshistoria när jag var fem, sex år. Senare ville jag bli egyptolog och tassade omkring här i Gamla Stan på Medelhavsmuseet och jag gick på föredrag med ljusbilder av Torgny Säve-Söderbergh. Det var en mycket bra ingång i historia.

Agneta Stark berättar vidare att hon lärt sig mycket av Maja Hagerman, som har talat om kulturarvet som politiskt sprängstoff och om de stora farorna i slarvig humanistisk forskning.

KONFLIKTER OM HISTORIEN

– Konflikterna i dag om vem som egentligen har rätten till namnet Makedonien är ett bra exempel på konflikt om historien, säger hon. Makedonien har givit namn åt ”fruktsallad” på franska ”macédoine de fruits”, och syftar just på folk- och kulturblandningen i Makedonien. Nu håller man på att lägga päron för sig och druvor för sig, att separera det som alltid varit blandat. Och striden står om historien.

Här tycker jag att vi är blåögda i Sverige, som inte funderar över de inbyggda konflikterna i historieskrivandet, med de många nya svenskarna. Hur ser historieskrivningen ut om femtio år? Ska vi sortera ut vem som kom först och vem som kom sedan? Oseriös museiverksamhet kan användas till att bygga ett etniskt förhållande folkmuseum över svenskarna eller någon folkgrupp eller någon region. Vi måste vaccinera oss själva emot detta, men jag vet inte hur, säger Agneta Stark.

VAR HÖR DE NYA SVENSKARNA HEMMA?

Bo Persson berättar om hur man i fjälltrakterna diskuterar vilken grupp som först koloniserade detta område.

– Det händer att saker slår upp även på vår mark, säger han. Ta Hesselökonflikten för omkring femton år sedan, den där lilla ön i Kattegatt som var en gammal gränsvist mellan Danmark och Sverige. Det här är närmare än vad vi tror ibland, fast det fortfarande här i Sverige ligger på en ganska låg konfliktnivå.

Konflikten med de ”nya svenskarna” kan bli allvarligare, fortsätter Bo Persson. Jag tänker på det också när det gäller kultur och kulturarv, och inte minst när

det gäller museerna. Museer är på något sätt så platsbestämda, som om det fanns något som en svensk historia, en jämtländsk historia och en stockholms-historia. Geografin blir viktigare än människorna. Alla de som nu bor här och har en annan historia får ingen riktig plats i det här kulturarvet. Om man ska se framåt tror jag detta blir en viktig uppgift. De svenska museerna kommer att få tänka om och ta in även den här dimensionen.

– Vi i museibranschen måste bli medvetna om vilka konsekvenser våra val får, understryker Barbro Bursell. Vi börjar vakna upp nu och inse att det vi väljer att bevara kommer att finnas som ett källmaterial i framtiden, som dokumentation av en folkgrupp och en kultur. Det vi väljer att säga nej tack till riskerar att alldeles glömmas bort.

Med de nya svenskarna vore det ju självklart att man måste sätta igång redan nu och ta tillvara deras historia.

Vad ska bevaras för framtiden?

– När jag jobbade på Kulturen arbetade jag tidvis på Trolleholms slott med att katalogisera dess skatter, berättar Katarina Dunér. En dag sade ägaren Carl Trolle-Bonde: ”Åh, så skönt! Nu äntligen är det borta!” Vad var borta? Jo, de där ”hemska statarlängorna”. De hade rivits. Så mötte jag husan som sade: ”Det är så hemskt, vet du vad de har gjort? De har rivit mitt barndomshem.” Så delgavs Katarina Dunér två skilda perspektiv på rivning av byggnader från 1800-talet.

– Denna upplevelse tänker jag på när man nu vill riva miljonprogrammets höghusområden, fortsätter hon. Att riva betyder alltid att utöva makt över andra människors minnen och känslor. Att bevara är att ge varandra möjligheten att minnas var man befinner sig i samhället.

Men alla gamla byggnader kan man väl ändå inte bevara? Dagens mexitegelvillor? Dagens trädgårdsmöbler i plast? Bilskrot och lyftkranar? Man måste vara ömsint med våra påtagliga minnen; de går så lätt sönder, de brinner så lätt upp, de är så lätta att riva.

KASTA UT DET GAMLA?

Barbro Bursell berättar om en lärdom som hon tidigt drog när hon intervjuade svenska arbetarfamiljer. Dessa rara gamla människor som skulle berätta om hur det var förr bodde ofta inte kvar i den lilla, röda stugan. De bodde i moderna våningar och hade kastat de gamla möblerna.

– De hade moderna, hiskeliga saker från 50- och 60-talet, för de ville ju ha det fint och modernt. De ville bli av med det där gamla, som påminde dem om

många underkastelser, svåra sociala och ekonomiska villkor. Allting har två sidor, konstaterar hon. Det här komplicerar frågan om vad museimännen ska välja. Vad är det vi ska bevara för framtiden?

BEVARA DET VIKTIGA FRÅN VÅR TID

– Vi vet så lite om vad människorna i framtiden kommer att vilja ha bevarat ifrån vår tid, så låt oss ta lite av varje, säger Barbro Bursell. Den filosofin har ju funnits och så samlar man lite grunt och försöker täcka in hela fältet. En annan väg att gå, som jag tror mer på, är att man väljer att bevara det som på olika sätt är viktigt i vår tid; det som bränns, det som betyder någonting. Det kan vi med gott samvete ta med oss in i framtiden. Sedan får de som lever då göra med det vad de vill, det kan vi ändå inte påverka. Jag tror inte att man bara systematiskt kan samla och bevara, det måste finnas med upplevda erfarenheter.

ALLTING ÄR KULTURARV

– Det är intressant att få en inbjudan till att prata om kulturarv, säger Bo Persson. Helt plötsligt ser man det och det bara strömmar emot en. Allting är ju kulturarv! Jag tror själv att det viktigaste när det gäller kulturarv är berättelserna om kulturarvet, berättelserna om det som finns runt en, både det fysiska och det som inte är fysiskt.

Jag är också uppvuxen med berättelser, både om de människor som fanns runt omkring en och om kyrkoherden som var mer avlägsen, om de få rika som fanns i bygden och framför allt om skogsbolagen, som fanns någonstans i bakgrunden och som hade omskapat miljön så totalt.

Jag tror att det kanske också är det man söker när man är intresserad av historia, en bekräftelse på de här berättelserna, men man söker också fler berättelser, berättelser ur ett annat perspektiv.

VIKTIGT MED MÅNGA BERÄTTELSE AV EN MILJÖ

– Hus och miljöer är viktiga att bevara, fortsätter Bo Persson. Den fysiska miljön är oerhört central och betydelsemättad, men då är det också viktigt att försöka få fram och bevara många berättelser om denna miljö. En kyrka kan vara en sak för en familj och en grupp, men något helt annat för en annan. Jag tror det är viktigt att få stor bredd i berättandet, även om det är omöjligt att få med alla aspekter.

Det är knepigt att vara museiman, det är knepigt att bestämma och att ha idéer om vad vi bör ha kvar. De kulturhistoriska museernas samarbetsprojekt

för att dokumentera vår samtid ska bli bevara ett visst antal farstur. Man ska dokumentera varje farstu fysiskt; gå in i ett hem och ta allt som finns i farstun – möbler och alla grejer – och bevara det.

Det låter kul att om tjugo–trettio år kunna gå in och återuppleva vår tid, men är det så vi bör göra? undrar Bo Persson. Är det så vi ska använda våra resurser? Det liknar 1800-talets föremålssamlade, där varje sak blir en fetisch i sig.

BEVARA I FLERA FORMER

Agneta Stark har funderat över historieskrivningen i ett annat perspektiv. Hon är aktiv i kvinnorörelsen och när hon har gått tillbaka i historien så har hon sett hur man nästan alltid osynliggjort kvinnorna i historien. Varje generation kvinnokämpar har fått gräva fram dem, om och om igen. Och ofta själva gjort sig skyldiga till att glömma dem närmast före.

– De radikala judiska kvinnor som verkade i Tyskland är tydliga exempel, konstaterar hon. Än i dag finns det författarinnor vilkas verk var viktiga för utvecklingen, men verken finns bara som usla stencilkopior i frakturstil i tyska forskningsbibliotek. I våg efter våg har deras arbete eldats upp, sorterats bort eller förminskats i betydelse.

Med tiden har jag insett hur viktigt det är att det jag gör måste in i arkiven, långt in, i flera olika former, säger Agneta Stark. Jag försöker se till att det jag skriver inte kommer att tas bort, förnekas, förvrängas i den framtida historieskrivningen. Det är viktigt att det jag sagt finns bevarat i någon form så att en Agneta Stark om 200 år kan gräva fram dokument eller inspelningar och säga: ”det här visste jag inte!”.

Den historieskrivning som suddar ut det som inte anses passa in finns på alla områden; i kyrkohistorien, i krigshistorien, i arbetarrörelsen, men också i medicinhistorien med eutanasi och skullmätningar.

Kommer museerna att försvinna?

– Min farhåga, säger Katarina Dunér, är att det inte kommer att finnas några museer därför att museerna tillhör industrialismen. Först var det slotten som samlade, sedan var det borgarna som samlade, sedan stat och kommun. Men ska man få tag på skatterna i dag måste man gå till Bukowski. Den agrara kulturen hade berättandet som sitt arkiv och industrialismen hade museerna som sitt arkiv. Nästa arkiv blir filmen, fotot och IT. Jag tror det är slut med museerna.

ARBETSLIVSMUSEERNA

– I dag finns det flera hundra arbetslivsmuseer i Sverige, påpekar Barbro Bursell. Människorna skapar sin historia och bevarar det man tycker är viktigt, alldeles oavsett om det finns museer eller inte. Här finns ett stort kulturarv, som vi så småningom kommer att behöva ta ställning till. Vad gör vi med det? Vem ska driva det här?

Det är härligt att vara med i ett projekt där man drivs av glöden att spara det gamla i en gammal miljö, en bruksarbetarbostad eller vad det nu kan vara. Men för att det ska överleva måste det finnas en finansiering och en kontinuitet, också när eldsjälarna är borta.

FLYKTINGAVVISNINGARNAS HISTORIA

– Sedan har vi flyktingavvisningarnas historia, framhåller Agneta Stark. Arkiven med alla handlingarna, men också hur det såg ut. Vad använde man för utrustning när man avvisade folk? Hur såg handfångslena ut? Förhørsrummen? Eller den där bänken till vänster nedanför rulltrapporna före passkontrollen på Arlanda, där de asylsökande satt? Allt det här är föremål som är skamliga och obehagliga – vilken eldsjäl samlar dem? Vi kommer alla att få stå till svars för och berätta om vad vi valde att inte se och bry oss om.

– Alla vi runt det här bordet är födda i Sverige och kan språket, säger Agneta Stark. Det är andra än vi som kan berätta vad man borde spara och vad man borde berätta om och vad som borde dokumenteras om flyktingar, avvisningar och flyktingförläggningar.

– Men dem har man redan börjat bränna, konstaterar Katarina Dunér. Som min barndoms flyktingförläggningar i Skillingaryd; dem vill man inte dokumentera, för de tillhör inte det godkända materialet.

MARGINALERNAS HISTORIA

Barbro Bursell berättar om ”Livets skuggsida”, ett av de sista projekt som hon deltog i vid Nordiska museet. Det handlade om att dokumentera människor som lever på marginalen, och då började man med de hemlösa. Ett tält som beboddes av en flicka – missbrukare och uteliggare – samlades in.

– Jag tror själv att det där var väldigt värdefullt, säger Barbro Bursell. Vi får inte värja oss och stoppa bara för att vi kommer till någonting som är obehagligt och som vi inte vill ha med att göra. Just de här museiföremålen tror jag kommer att spela en väldigt stor roll i framtiden, för de kommer att sticka av från allt det där trevliga och tillrättalagda.

– Det gäller också de rika, de ungdomar som i dag tjänar oerhört mycket pengar, inflikar Agneta Stark. Hur ska man dokumentera det?

– Även de har rätt att få sin historia och sin kultur dokumenterad, instämmer Barbro Bursell. Samtidigt måste vi välja, för vi kan inte spara allt. Det är vårt dilemma.

ATT VARA MED OCH GÖRA SIN HISTORIA

– Är det inte så att de centrala museerna tillhör centralmakten, nationalstaten? undrar Katarina Dunér. De har kanske gjort sitt? Kanske måste man börja tänka på att förnya hembygdsrörelsen så att det blir liv i lokalhistorien, så inte allt lagras i Stockholm.

Jag guidade Gällaryds kyrkliga syförening häromdagen, fortsätter hon. Den bestod av kvinnor som har sytt till Stadsmissionen i många år. Vi var på Nordiska museet och vi var på Historiska museet och de sade ”jättefint, men det här angår oss ju inte”. Men varför angår det inte? Dopfunten från kyrkan i grannbyn Voxtorp finns ju på Historiska museet och en mässhake finns på Nordiska... Skulle man egentligen starta en ny slags folkrörelse, med hembygdsrörelsen och båtflyktingarna i Värnamo?

– Men tror inte du att det kommer att hända? frågar Barbro Bursell. Det tror jag. Människor nöjer sig inte bara med att det finns museer; det är också väldigt viktigt att vara med och göra historia.

Historien och den nya tekniken

– Jag tror att barn kan göra väldigt mycket som skulle förvåna oss alla, säger Agneta Stark. Ett gäng tioåringar med lite utrustning, vilken bild skulle de ge oss av det här året? Eller att vara tio år, hur skulle det gestaltas? Barn har stor kapacitet när det gäller att reflektera över sina egna liv, om man kan låta bli att fråga och leda, utan bara lyssnar mycket noga.

Ny teknik, med IT och allt vad det nu är, det är en väldigt lätthanterlig dokumentationsteknik för ungar, framhåller hon. Och det museet skulle inte behöva ligga någonstans. Men hur skulle det se ut?

NÄR BARN BERÄTTAR

– Det finns redan lite grann, menar Bo Persson. Jag har surfat lite på Internet och såg bland annat en hemsida från Åträsk i Norrbotten. Där berättar barn om hela sin miljö, de berättar om sin glesbygd. Just på skolhemsidorna finns

ganska mycket av det här; barn beskriver sin miljö, talar om vilka man är och hur man lever.

– Kungliga Biblioteket dokumenterar ju hemsidor och jag tror att det är väldigt viktigt, inflikar Agneta Stark. Men vi borde också be barn att göra ett vuxenmuseum. Vad är vuxna? Vad gör vuxna? Vilka råd vill de ge vuxna?

Barbro Bursell anser att det finns en poäng i att just använda den starka kreativitet som kommer till uttryck när man själv bestämmer vad som ska dokumenteras och hur det ska dokumenteras.

– Där tror jag att det finns en potential, säger hon. Att folk kan dokumentera sina liv själva. Se bara på alla som lägger upp egna, privata hemsidor med semesterbilder.

– Utan lyftkranar, det är inte tyngre än att en vanlig tioåring fixar det! instämmer Katarina Dunér. Det är kanske där det ligger, det nya? Att museerna är föregångare.

Barbro Bursell påpekar att det är originalföremålen som är viktiga för museimännen.

– Som Karl XII:s uniform med leran ifrån skyttegravan 1718. Man kan gå in och titta på den och tänka: ”Herregud, han hade faktiskt den där på sig”. Man får en liten extra rysare och den kan man inte få på hemsidorna, men man kan få annat som också behövs. Jag tror att man måste ha båda delarna.

Varför är historien så viktig?

– Jag gör inte hemsidor när jag ”boar” om mig, men jag ”boar” rätt mycket med historia. Bo Persson berättar hur han skapar sig ett slags rum när han flyttar till en ny plats genom att ta reda på om platsens historia.

– Det finns åtminstone två aspekter av historia. Den ena är att se likheten; att hitta kontinuiteten, att veta vad mina förfäder gjort, hur de har levt, hur deras liv liknar mitt och vad som skiljer. Den andra är tjusningen att läsa om det annorlunda, att läsa om främmande platser där folk gjort helt andra saker. Det finns något befriande i att ”så här kan man också ha det och ha det gott” eller åtminstone ha det lika eländigt som vi har det.

HISTORIEN GER PERSPEKTIV

– Mig ger historia också tillfälle att förvånas över hur mycket intressanta saker som har hänt, men som verkar vara bortglömda, säger Agneta Stark. Hon nämner som ett exempel att inflation anses vara ett mycket modernt problem, men redan under början av 1900-talet skrev Ludvig Nannesson – professor i jordbruksekonomi – både om inflations- och deflationsredovisning för jordbrukare.

– Det är så fördummande att tro att en sådan diskussion är nyuppfunnen och nytänkt! Vi gör ofta folk från förr mer okunniga och dumma än vad de har varit. Om man då dessutom tror på oavbrutna framsteg får man en snorkig von obeninställning till människor som har levt före oss. Jag tror att historien kan hjälpa till att befria oss ifrån det.

En annan upplevelse var så klagörande för mig, fortsätter hon. Min man och jag var på det stora sagotorget "Djema el Fnaa" i Marrakech i Marocko. Vi såg en villervalla, ett exotiskt myller, tills min man stegade iväg till det polis-kontor som övervakade verksamheten och fick veta att varje ormtjusare, varje sagoberättare och försäljare har sin lilla kontrakterade ruta med fixtid när han får vara där. Så där har det varit i kanske 500 år.

Att försöka sätta sig i andra människors stolar, gå i deras skor en liten bit... utan historien är det omöjligt.

DE STORA ÅTERVÄNDSGRÄNDERNA

– Sedan finns det ytterligare en sak som är viktig och det är att lära sig av de stora återvändsgränderna, påpekar Agneta Stark, de enorma fel som mänskligheten har störtat rakt i. Jag tänker på rasläran, där vi i dag med DNA-teknik kan visa hur fruktansvärt fel rasisterna hade. Det är viktigt att hålla det i minnet och inte tro att något måste vara sant bara därför att vetenskapare säger att det är sant. Oerhört många "fina humanister" var övertygade rasister och tillämpade rasläran också på sina hembiträden och grannar. Man sorterade folk, stötte ut vissa och förstörde deras liv.

Det finns andra sådana här stora fel, fortsätter hon, och om vi inte ser på dem så tror vi kanske att mänskligheten alltid har gjort rätt och alltid har gjort framsteg. Hur kommer man om hundra år att se på vår föreställning och förhoppning om evig ekonomisk tillväxt?

– Det gäller också ondskan, konstaterar Barbro Bursell. Där kan man ha en väldig nytta av historiskt kunnande och kritiskt tänkande, alltså perspektiv. Vi har sett alternativen, vi har sett hur många olika variationer det finns på temat. Då faller vi inte i farstun för de där banbrytande upptäckterna, utan behåller kanske en distans.

Men hon konstaterar också att historien ändå upprepar sig. Hur kan stora krig startas igen? För 50 år sedan sa vi "aldrig, aldrig mer får detta hända", men nu är vi mitt uppe i det igen.

Historiska vägval

Bo Persson menar att vi ändå måste försöka lära av historien, även om det är svårt. Han hänvisar till en bok som skrivits av den tyske historikern Hans-Ulrich Wehler. Den handlar om det tyska kejsarriket från 1871 och försöker att inte bara fånga återvändsgränderna utan också fixera valsituationerna. Wehler visar hur de ledande i Tyskland vid vissa tidpunkter har möjlighet att välja mellan olika handlingslinjer – men att de gång på gång väljer den linje som till slut bär rakt mot tredje riket och mot Auschwitz.

– När historieskrivning är bra kan den peka på att det finns valmöjligheter i vissa situationer, sammanfattar Bo Persson. Valen är sällan helt fria, men det är viktigt att visa att de finns.

FINNS DET ALLTID ETT VÄGVAL?

– Varför har man sagt ”den enda vägen”? frågar sig Agneta Stark. Det har man ju gjort så många gånger i historien. Att det finns val, det kanske man kan lära sig. Det har funnits val och det har funnits några som valde.

– Men valde man inte bort valmöjligheten under funktionalismen? undrar Katarina Dunér. Då hade man en tro på en självklar maskin. Det var ju det som var det bekymmersamma i den politiska situationen, fortsätter hon, man kunde inte analysera det som ledde till Auschwitz, utan lade in maskindelarna utan att se helheten. Det är ju verkligen så man ser på modernismen, och kanske det är den epok som är slut nu.

– Och ersatt av ekonomismen, som vi inte kan komma ur, konstaterar Agneta Stark. Det finns bara ett sätt, sägs det om och om igen. ”Det finns ingen ekonomisk politik som är höger eller vänster, det finns bara modern och omodern ekonomisk politik”, som den tyska förbundskanslern sade våren 1999. Återigen den enda vägen.

AVSTÅND I TID GER KLARSYN

Barbro Bursell påpekar att vi alla är barn av vår egen tid. När man bedriver historisk forskning är det så lätt att se vägskalet. Men vi har med oss vår tids syn på saker och ting när vi letar oss bakåt i tiden i källorna.

– Där vi är just nu, är vi begränsade av det samtal som pågår och det vi ser och hör runt omkring oss, menar hon. Först om tjugo år kommer vi att förstå att det var ett vägskalet vi missade.

– Det kan bli bättre om man för ett stort samtal, med fler röster, föreslår Bo Persson. Ju fler röster, desto större möjligheter att få syn på det som händer. Om det bara hörs några röster så gäller en enda väg.

FLER BERÄTTARE VIDGAR INTRYCKEN

Agneta Stark refererar till de nya media som blir till en enda, enformig berättare.

– Vad händer med livsberättelserna, när det är en som så envist talar så högt? undrar hon. Det har ju talats ifrån predikstolar och från kaserngårdar och från hästryggar i hundratals år, men nu har vi i Sverige ett så enformigt och enfaldigt samtal jämfört med som du säger, ett stort öppet samtal, med många röster. Vi har ett litet och slutet samtal.

– Människor läser tidningar allt mindre, konstaterar Barbro Bursell. Det är dyrt att ha dagstidning, men medierna – och nu tänker jag mest på TV – har en otrolig genomslagskraft, inte minst på ungdomarna. Här skulle man önska att skolan kunde komma in och ge dem mer. Ungdomarna i dag läser också mindre över huvud taget och det är skrämmande. Att kunna läsa, det är också att få fler röster som blir hörda för det där stora samtalet. Att kunna leva någon annans liv, att fantisera om det.

– Där har universitet och de intellektuella svikit, för man har låtit televisionen vara i fred, menar Katarina Dunér. Den har nästan från början setts som ett underhållningsinstrument eller som en nyhetsförmedling och det innebär att man inte varit kritisk mot budskapet.

– Ändå finns det nästan inga barn, som inte föredrar att en vuxen människa sätter sig ner och berättar något för dem, påpekar Agneta Stark. Jag märker det på ekonomstudenterna på universitetet, som är stjärnstudenter med toppbetyg. Jag har en trettimmarsföreläsning om redovisningens idéhistoria, där jag börjar med Mesopotamien, tvåflodslandet med kilskriftstavlor för 3000 år sedan, och slutar i 90-talets fastighetskris och börsrapporter dygnet runt i TV. Studenterna är svältfödda på berättelser, de sitter som småungar på en högläsningstund på barnbiblioteket. Att någon berättar någonting för dem är så ovanligt, och de berättar efteråt för mig om alla bilder som stiger upp i huvudet på dem.

Kunskap och upplevelser

– Är det så att museerna håller på att definieras om, att de blir imaginära från att ha varit tingsrelaterade, funderar Katarina Dunér. Man kanske måste ner till ursprunget. Ibland gillar jag mest museer som bara har en kота eller så, det fascinerar. Helheterna får man genom natur på TV, genom alla fantastiska bilder. Museer kanske ska ge handen, lukten och ögats skönhet.

– Jag hade en väldigt stark upplevelse på en stor egyptisk utställning på Historiska museet för många år sedan, berättar Agneta Stark. De märkvärdigaste och mest välkända föremålen hade jag redan sett på andra ställen i världen,

men så fanns där krukskärvor som hantverkarna hade suttit och klottrat på i pauserna. De hade ritat av varandra eller en apa som satt i närheten eller någonting annat vardagligt. Hantverkarna för tusentals år sedan gjorde precis som när jag själv sitter och klottrar. Jag kände intensivt att det inte är föremålen som är viktiga, utan den människohand som skapar någonting.

HITTA KÄNSLAN AV HUR DET VAR

– Vi museimän diskuterar kunskapsmål, vad vi vill uppnå med våra utställningar, och då brukar vi säga att vi vill ge både kunskap och upplevelser, säger Barbro Bursell. Kunskap är fakta om Karl XII som man får genom utställningen, men upplevelsen är att på bråkdelen av en sekund få en förståelse för hur det faktiskt var på den tiden. Jag tror att detta är viktigt att ta fasta på, men det är samtidigt så individuellt, man kan inte styra upplevelserna.

Hon berättar om en utställning på Livrustkammaren där de bjudit in konstnärer som leker med föremålen. Eino Hannek tog fasta på rustningarna. Hur var det att få en loppa under rustningen? Han gjorde en installation med en videoinspelning och en riddare i rustning som stod och försökte komma åt att klia sig.

– Det där är upplevelser och det kan konstnärerna hjälpa oss med, menar Barbro Bursell. Jag tror det är viktigt att vi försöker arbeta på många olika sätt för att få till stånd den här kontakten med besökaren.

ÖVERRASKNINGSMOMENT SKAPAR REAKTIONER

– I Östersund, på Jämtlands läns museum, har man en utställning som tilltalar mig på många sätt, säger Bo Persson. Man har byggt upp en stenåldersmiljö med en ung flicka som sitter bortvänd vid en liten sjö och en eld. Det är en docka och man har satt en mekanism i hennes huvud, så att ganska oregelbundet och mycket hastigt vrider hon ansiktet emot en och sedan tillbaka igen. Det går så fort, att första gången jag var med om det, så tänkte jag ”Va? Jag måste ha sett fel!”. Det ger en stark närvaro till det hela; man börjar titta mer på allting som finns där. Det här är just ett sådant där överraskningsmoment, som tvingar en att reagera.

Det här kan man göra på många sätt, att använda konstnärer är ett, fortsätter han. Men det är också viktigt att man inte bara får den här upplevelsekänslan, utan också ett aktivt moment av kritisk reflexion, inte bara underhållning. Inte bara ”oj, så man hade det förr i världen”, inte bara främlingskap. Det är inte lätt att göra det, men det är nödvändigt om museerna ska ha någon annan funktion än den nostalgiska. De här 50- och 60-talsutställningarna som ofta finns på museerna i dag, där man till exempel rekonstruerar tonårsrum från 60-talet, de är underbara för mig, men vad ger de andra?

– Jag springer på museer på alla möjliga ställen och mest lustfyllt var ett leksaks-museum i Santa Fe, som bygger på två samlares samlingar, berättar Agneta Stark. De samlade leksaker som de gillade, och det roliga med det museet är vad som händer med besökaren. Man kan sitta där en halv dag och bara se på folk, därför att besökarna börjar tala med varandra: ”en sådan där jojo hade jag”, ”Titta, min systers hopprep!” Åldern spelar ingen roll. Kvinnorna samlas framför dockattiraljer som de haft eller inte haft, och ungarna tittar på masker.

Börjar vi svenskar bli historielösa?

– Man säger ibland att vi håller på att bli alldeles historielösa i vårt land, konstaterar Barbro Bursell. Ungdomarna vet inte vilket århundrade Gustav Vasa föddes och verkade i och historieundervisningen skärs ned i skolorna. Möjligtvis håller intresset på att vakna nu, det är egentligen ganska starkt i alla fall bland oss vuxna. Kanske invandringen har underblåst detta. Vad har ni för erfarenheter av historielösheten? frågar hon.

– Varenda unge är ju dinosauriegalen och borggalen under en period, säger Agneta Stark. Jag tror inte att det är biologiskt på något sätt, men nog är historieintresset väldigt stort hos ungar.

Katarina Dunér menar att historieintresse finns hos barnen. Med vad är det man ska känna till? Är det Gustav Vasa man ska känna till?

– Handlar inte det här om flera saker? undrar Bo Persson. Det du Agneta, talar om, är intresset för det annorlunda, det spännande, det dramatiska, lite äventyrliga som är en del av historien. Sedan är det samtidigt så att inflationen tycks sakna historia fast den har en. Det finns ett historiemedvetande, men inte på alla områden.

Det som saknas, fortsätter han, är en reflexion över den situation vi lever i. Jag tycker att det här med historiemedvetande är komplext. Under lång tid har den akademiska forskningen haft svårt att möta amatörtraditionen. Där tycker jag att det har skapats fruktbara öppningar, men man måste vara klar över att det till viss del handlar om två olika typer av historia. Det ena är en historia som rör människor i en närmiljö och som har ett visst syfte, kanske att ge djup åt platsen och identitet för människor. Det jag och andra historiker sysslar med är en annan sorts historia, som har ett annat syfte. Den syftar inte till identitet i första hand, utan till förståelse och förklaring av stora sammanhang. På det sättet finns det olika slags historier, var och en med sitt berättigande.

Barbro Bursell refererar till ett exempel på historielöshet som hon hört talas om. Det gäller män i 30–40-årsåldern som genom sitt yrkesliv har kontakt med

människor från andra länder. De kan t ex stöta på engelsmän som kan sitt lands historia i huvuddrag. Men svenskar är dåligt rustade; de skulle behöva historiska kunskaper för att klara sitt yrkesliv bättre.

– Måste man ha historiekunskapen för den ekonomiska tillväxten eller yrkeslivet eller för den sociala anpassningen? frågar Agneta Stark.

– Eller måste man ha det för att historia är kultur, för att det är ett sätt att kommunicera med andra, att mötas på ett visst plan? inflikar Barbro Bursell.

– I dag har vi i Sverige lika många högskolestudenter som vi hade gymnasister på 50-talet, konstaterar Agneta Stark. Det sägs ofta att då kunde en större andel av befolkningen det som har kallats historien. Men de som gick på gymnasiet var en liten grupp på 50-talet.

Föreställningen om den här djupa kunskapen som ”alla” hade förr – hade alla faktiskt den? undrar Agneta Stark. Och när då i så fall? Eller är det där också en historiekunskapens historia, att förr så ”visste alla”. Förr var ”alla” kanske en liten minoritet.

Vad är historia?

– Jag tror inte barn förstår historia, säger Katarina Dunér. Jag tycker inte barn behöver historia. Barn behöver kunna namn på blommor, på stenar, på husen, på närmiljön. Det är först när man kommer upp i någon slags medelålder som historia blir möjlig att ta i händerna, knåda till och ge varandra.

Den andra historien är bara förtryck, så kände jag det i historieundervisningen. Jag fattade aldrig att Rafael var samtida med Gustav Vasa. Jag förstod aldrig samtidigheterna. Det är därför jag undrar om det mänskliga psyket verkligen förstår historia förrän vi själva har levt och haft problem och bekymmer. Barn har en omgivning som de måste utforska först innan de kan förstå en historia.

– Jag håller inte med om det, invänder Barbro Bursell, men förmodligen tänker vi på historia på olika sätt. När man går hemma med det lilla barnet på armen, berättar man historien om den tavlan eller det föremålet, kanske för att få tiden att gå. Allting är ju historia. Det är kulturarv överallt; hela hemmet är en historia med spåren efter morfar och mormor och presenten, den som du fick förra julen. Så kommer historien om närmiljön in i barnets medvetande.

– Jag tror att det är de säkra familjerna som ger det, de med en självklar historisk förankring, menar Katarina Dunér. Men alla osäkra människor som inte har den historien, de talar inte heller om historier för sina barn för de värderar inte sin egen historia. Därför är det viktigaste att ge självkänsla åt människorna, historia kommer av självkänsla.

Jag har en släkt som inte har självkänsla, min pappas släkt. Min mammas släkt var präster och häradsdomare. Min mammas släkt kan jag, men min pappas släkt kan jag inte, för min pappa hade inte den självkänslan. Han omsatte det inte i språk.

LÄRA SIG AV DE NYA SVENSKARNA

Agneta Stark påpekar att det också kan vara hot som gör historien så viktig. Den judiska historien berättades om och om igen för de judiska barnen under det starka antisemitiska trycket utifrån.

– Jag har förstått att syrianer i Sverige, som ser de svenska integreringssträvandena, upplever något liknande. En kvinna sade i en intervju: ”vi har inte varit en minoritet sedan år 300 e. Kr. för att låta oss integreras här och nu”. De ville starta friskolor och jobbade för att få igång en friskola som skulle ha så lite kontakt med det svenska samhället som möjligt. Då slog svenska integrationsentusiaster bakut.

Jag tror att man lever i en slags obekymrad tillvaro när man inte känner att man hela tiden måste berätta historien, fortsätter hon. Vad talar de familjer om som flytt från Kosovo och som lyckats ta sig ur de förfärliga flyktinglägren? Talar de inte om hur det var i Kosovo; hur de bodde, hur det kändes, hur det såg ut, vad maten smakade och hur morgondimman luktade? Nu är de hemifrån, på ett annat ställe. Hur var det? Där tror jag de nya svenskarna återigen skulle kunna tillföra oss något. Lära oss något, börja prata med oss om det, så att vi ser både dem och oss själva.

ATT DEFINIERA HISTORIA

– Det handlar också om hur man bestämmer vad som är historia, konstaterar Bo Persson. Det finns en traditionell föreställning om vad som är historia. Det är de borgerliga grupperna och högreståndsgrupperna; det är deras historia som är historia. De andra har ingen historia och bland dem vill man inte heller prata om sitt förflutna, det definieras inte som historia ens av dem själva. Men i dag är historiedefinitionen bredare.

Bo Persson berättar om sin bakgrund i en arbetarfamilj som ändå haft en mycket stark historiekänsla, inte minst på grund av arbetarrörelsen.

– Här har det blivit viktigt varifrån man kommer och hur man från mörkret stigit mot ljuset, säger han.

– Det där kan man se i kvinnohistoria, när forskare eller de som utforskat sitt arbetes historia har lagt genusaspekter på historia, säger Agneta Stark. Ur förminskande beteckningar som ”bara hemmafru ”och ”hjälppte till lite grann

med matlagning på kalas” och ”vårdjobb” har plockats fram sådant som textilkunskap eller regionala matvanor eller vårdideologisk förändring eller mental-skötarnas arbetshistoria eller livslopp för fattiga änkor. Så har historien haft plats för dem som inte tidigare hade fått vara med i historien.

Barbro Bursell anser att det gäller att erövra historien själv genom att vara så stolt så att man vill och vågar ha sin historia. Man måste också definieras som värd att ha en historia. Hon refererar till den samiska kulturen som höll på att försvinna för några årtionden sedan. Nu blomstrar den; man är stolt, går i sin dräkt, språket och hantverket lever.

– Det är inte alltid för lite historia som är problemet, det kan också vara för mycket, säger Bo Persson och anknyter till situationen på Balkan i dag, där historien har en viktig roll. Det är lite grann som nationalism. Historien blir så dominant i en kultur, att alla andra identiteter för människorna försvinner. Man blir bara den grupp som har lidit oförrätt och som ska ta igen det. Även om oförrätten skedde på 1300-talet.

Det är märkligt och svårt att förstå, framförallt här i Sverige där vi på ett sätt har ett svagt historiemedvetande, eftersom vi har varit så inriktade på att gå framåt, framåt och aldrig tittat bakåt, särskilt under efterkrigstiden. Då är det svårt att förstå de starka känslor som finns runt det här.

– Det har sagts oavbrutet under det senaste seklet, att förändringen aldrig har gått så fort som nu, resonerar Agneta Stark. På sätt och vis är det sant. Det har varit sant varje gång man har sagt det.

Men människor som i dag inte behövs på arbetsmarknaden, som aldrig får höra ”var fanns du igår, vi saknade dig?” eller ”skynda dig, vi kan inte börja innan du kommer” – om någon erbjuder dem en berättelse i vilken just de är samhällets viktigaste människor, är det väldigt svårt att moralisera över att de tar den berättelsen till sig.

Den berättelsen kan vara rasistisk, eller fascistisk eller på annat vis djupt obehaglig. Obehagliga politiska rörelser kan vara lockande för människor vilkas vardag annars består av ”men herregud, kommer du också, dig hade vi inte tänkt på, fyll i blanketten och ställ dig där borta så länge, så ska vi se om vi kan hitta på något”.

I Bergslagen, och på andra ställen i glesbygden, fortsätter Agneta Stark, lever kvinnor och män ganska olika. Kvinnorna sticker iväg för att få jobb om de inte lyckas få något där de bor, medan en hel del män blir kvar i en dröm om en bruksmiljö som inte längre finns, i drömmen om ett företag som ska komma dit och ge jobb.

Om någon då ger dem en berättelse där just de själva är grunden för bygden och för svenskheten eller vad det nu kan vara för någonting... Skulle jag inte ta den chansen om det vore jag? Tänk att bli sedd, vara behövd och vara den som driver den stora berättelsen framåt och som är den stora arvtagaren bakåt.

Ännu en tänkvärd aspekt i det samtal som utspunnit sig om förhållandet mellan människan och de historiska skeenden som styr våra liv. En gemensam ståndpunkt i samtalet är att historiska kunskaper är något som underlättar för oss människor att förstå det som sker i samhället, att få ett helhetsperspektiv. Den förståelsen ger oss sedan möjlighet att aktivt delta för att skapa en bättre framtid.